

Kulturutskottet

Regeringens proposition till riksdagen med förslag till lag om ändring av lagen om Finlands Akademi

INLEDNING

Remiss

Regeringens proposition till riksdagen med förslag till lag om ändring av lagen om Finlands Akademi (RP 209/2024 rd): Ärendet har remitterats till kulturutskottet för betänkande och till grundlagsutskottet för utlåtande.

Utlåtande

Utlåtande har lämnats av

- grundlagsutskottet GrUU 4/2025 rd

Sakkunniga

Utskottet har hört

- regeringsråd Laura Hansén, undervisnings- och kulturministeriet
- direktör Erja Heikkinen, undervisnings- och kulturministeriet
- specialsakkunnig Minna Mäkitalo, Aalto-universitetet
- direktör Anssi Mälkki, Helsingfors universitet
- rektor Juha-Matti Saksa, Villmanstrand-Lahtis tekniska universitet LUT
- specialsakkunnig Susanna Näreaho, Metropolia Ammattikorkeakoulu
- direktör Floora Ruokonen, Finlands Akademi
- prorektor Mika Grundström, Vasa universitet
- verksamhetsledare Ida Mielityinen, Rådet för yrkeshögskolornas rektorer Arene rf
- direktör Riikka Heikinheimo, Finlands näringsliv rf
- verksamhetsledare Tarja Niemelä, Professorsförbundet
- expert Paula Tuovinen, Bildningsbranschen rf
- styrelseordförande Tuula Linna, Suomalainen Tiedeakatemia ry
- prorektor vid Tammerfors universitet Tapio Visakorpi, Finlands universitetsrektors råd UNI-FI rf
- specialsakkunnig Miia Ijäs-Idrobo, Tieteentekijöiden liitto ry
- ordförande för forskningsdirektörsnätverket Kirsi Ahola, sammanslutningen för forskningsinstituten Tulanet
- professor Olli Mäenpää.

Betänkande KuUB 2/2025 rd

Skriftligt yttrande har lämnats av

- Finlands studerandekårers förbund - SAMOK rf
- Finlands studentkårers förbund FSF rf.

PROPOSITIONEN

Regeringen föreslår att lagen om Finlands Akademi ändras. I propositionen föreslås det att strukturerna för Finlands Akademis förvaltning förtydligas genom att den nuvarande kommittén för forskningsinfrastruktur ändras till ett råd för forskningsinfrastruktur, vars uppgifter och utnämningspraxis motsvarar Akademiens övriga vetenskapliga forskningsråds uppgifter och utnämningspraxis. För att stärka det strategiska arbetet i Akademiens styrelse slopas den närvaro- och yttranderätt vid styrelsens sammanträden som ordförandena för forskningsråden, kommittén för forskningsinfrastruktur och rådet för strategisk forskning har. Enligt förslaget upphävs de bestämmelser om anställning av akademiprofessorer och akademiforskare som tryggt kontinuiteten i Finlands Akademis system för forskartjänster och som hänfört sig till universitetsreformen som trädde i kraft 2010. Dessutom föreslås att det till lagen fogas en bestämmelse enligt vilken skötseln av Akademiens uppgifter som gäller finansiering av forskning och forskningsförutsättningar samt internationellt samarbete inte får stå i strid med Finlands nationella säkerhet, Finlands internationella förpliktelser eller Finlands utrikes- och säkerhetspolitik. Därutöver föreslås det vissa andra, främst tekniska preciseringar i lagen.

Den föreslagna lagen avses träda i kraft så snart som möjligt.

UTSKOTTETS ÖVERVÄGANDEN

Allmänt

Utskottet välkomnar att syftet med propositionen är att förtydliga de administrativa strukturerna vid Finlands Akademi, stärka det strategiska arbetet i Akademiens styrelse samt stödja Akademiens verksamhet så att den bättre kan svara mot de senaste förändringarna i forskningsverksamheten och flexiblere kan reagera på behov och förändringar inom forskningsfinansieringsfältet. Utskottet anser att de ändringar av bestämmelserna som föreslås i propositionen i huvudsak är motiverade, men påpekar att den föreslagna bestämmelsen om Finlands Akademis uppgifter är problematisk. Vidare påpekar utskottet att ikraftträdandebestämmelsen i lagförslaget behöver ändras.

Sammantaget anser kulturutskottet att propositionen behövs och fyller sitt syfte. Utskottet tillstyrker lagförslaget, men med följande kommentarer och ändringsförslag.

Ändringen av kommittén för forskningsinfrastruktur till ett råd för forskningsinfrastruktur

Det föreslås att Akademiens förvaltning förtydligas genom att den nuvarande kommittén för forskningsinfrastruktur ändras till ett råd för forskningsinfrastruktur. Enligt förslaget ska det nya rådets uppgifter och utnämningspraxis motsvara uppgifterna och utnämningspraxis vid Akademiens övriga forskningsråd.

Betänkande KuUB 2/2025 rd

De sakkunniga som utskottet hört har generellt förhållit sig positivt till ändringsförslaget. Utskottet instämmer i det som sägs i sakkunnigyttrandena och betonar att man vid utnämningen av företrädare till rådet för forskningsinfrastruktur bör försäkra sig om att respektive organisations bästa sakkunskap och strategiska helhetsbild av forskningsinfrastrukturen är företrädd i rådet. Utnämningsförfarandet ska grunda sig på kompetensen och sakkunskapen hos den som utnämns och inte på hans eller hennes ställning i organisationen. Kravet ingår i 5 § 2 mom. i lagen om Finlands Akademi, där det anges att en mångsidig och högtstående vetenskaplig sakkunskap ska vara företrädd i råden. Utvecklingen av infrastrukturer är till sin natur strategisk och långsiktig verksamhet, vilket också är viktigt att beakta i kriterierna och processerna när medlemmar väljs till rådet.

Slopadet av närvaro- och yttranderätten för organens ordförande

Det föreslås att den närvaro- och yttranderätt som ordförandena för Finlands Akademis forskningsråd, kommittén för forskningsinfrastruktur och rådet för strategisk forskning har vid Akademins styrelsemöten slopas. Syftet med ändringen är att stärka det strategiska arbetet i Akademins styrelse.

Sakkunniga har ansett att ändringen är motiverad, men det har uttryckts oro över risken för att informationsgången mellan olika parter försämrats. Utskottet hänvisar till propositionen och erhållen utredning och påpekar att syftet med förslaget är att stärka styrelsens strategiska arbete. Efter det bestämmelserna om närvaro- och yttranderätten infördes har uppgifterna för Finlands Akademis organ och ämbetsverkets struktur ändrats, vilket beskrivs närmare i propositionen (s. 21–22). Nuvarande praxis tryggar på ett mångsidigt sätt informationsgången mellan styrelsen, de övriga organen och ämbetsverket. Det kan därför inte anses vara nödvändigt för informationsgången att ordförandena har närvaro- och yttranderätt vid Akademins styrelsemöten. Utskottet betonar att en tillräcklig informationsgång mellan organen bör tryggas även i fortsättningen.

Enligt propositionen (s. 21–22) är det ändamålsenligt att låta Finlands Akademis styrelse bedöma och vid behov i instruktionen för Akademien ange hurdant samarbete samordningen av organens arbete förutsätter. Utskottet välkomnar att det vid Finlands Akademi håller på att inrättas en särskild samarbetsgrupp som ska stödja styrelsen vid samordningen av organens arbete.

Upphävandet av bestämmelserna om anställning av akademiprofessorer och akademiforskare

Finansieringen av forskaranställningar vid Finlands Akademi har enligt propositionen etablerats som en del av Akademins finansieringsinstrument. Därför upphävs enligt propositionen de bestämmelser om anställning av akademiprofessorer och akademiforskare (9 § 1 och 2 mom.) som tryggt kontinuiteten i Finlands Akademis system för forskartjänster och som hänfört sig till universitetsreformen som trädde i kraft 2010.

Utskottet anser att förslaget om att upphäva bestämmelserna är motiverat. Utskottet påpekar att bestämmelserna om tryggnad av den akademiska friheten för forskare som finansieras av Akademien (9 § 3 mom.) förblir i kraft. Bestämmelserna uttrycker syftet att Akademien som en del av finansieringen av forskning också ska finansiera forskaranställningar.

Betänkande KuUB 2/2025 rd

Forskningssäkerhet och Finlands Akademis uppgifter

I propositionen föreslås det att lagen om Finlands Akademi kompletteras med en bestämmelse enligt vilken Akademien vid skötseln av sina uppgifter ska beakta Finlands nationella säkerhet och internationella förpliktelser samt utrikes- och säkerhetspolitiska riktlinjer. Efter att propositionen lämnats till kulturutskottet har undervisnings- och kulturministeriet i ett yttrande till utskottet framfört att hänvisningen till Finlands utrikes- och säkerhetspolitik ska strykas i paragraftexten.

Utskottet instämmer i det som lyfts fram i ett sakkunnigyttande om att det är nödvändigt att fästa uppmärksamhet vid att den vetenskapliga verksamheten internationaliseras i snabb takt i Finland och att de globala säkerhetshoten måste beaktas noggrannare än tidigare. Det är viktigt att satsa på samarbete och rutiner mellan olika aktörer dels för att försöka förhindra att forskningsresultat och teknik läcks till fel aktörer eller används för felaktiga ändamål, dels för att stödja forskningssäkerheten. Utskottet anser liksom grundlagsutskottet (GrUU 4/2025 rd, stycke 8) att det är viktigt att sörja för forskningssäkerheten och att det fortfarande finns orsak att överväga metoder för att främja forskningssäkerheten och förhindra att forskning och forskningsresultat används till exempel på ett sätt som äventyrar Finlands säkerhet.

Sakkunniga har i yttranden till kulturutskottet förhållit sig kritiskt till lagförslaget 2 § 2 mom. och lyft fram att momentet är problematiskt med tanke på tryggandet av vetenskapens frihet. Sakkunniga har ansett det särskilt viktigt att betona det som också konstateras i specialmotiveringen till paragrafen (RP, s. 20) om att Finlands Akademi inte heller i fortsättningen har möjlighet att förbjuda vissa forskningsämnen eller frågeställningar och ett visst forskningsämne eller en viss frågeställning får inte ligga till grund för att finansiering inte beviljas.

Enligt grundlagsutskottets utlåtande (GrUU 4/2025 rd, stycke 5) måste omnämmandet av Finlands utrikes- och säkerhetspolitik i det föreslagna 2 § 2 mom. strykas för att lagförslaget ska kunna behandlas i vanlig lagstiftningsordning. Grundlagsutskottet anser att vetenskapens grundlagskyddade frihet förutsätter att man inom vetenskaplig forskning också kritiskt bör kunna bedöma den rådande utrikes- och säkerhetspolitiska linjen och utvecklingen av den. Grundlagsutskottet lyfte också fram att utrikes- och säkerhetspolitiken liksom andra politikområden kontinuerligt förändras. Ordalydelsen i den föreslagna bestämmelsen verkar möjliggöra en tolkning av att det inte är tillåtet att i forskning som finansieras av Finlands Akademi ifrågasätta den officiella utrikes- och säkerhetspolitiken i någon form.

Grundlagsutskottet har i sitt utlåtande (GrUU 4/2025 rd, stycke 6) framfört att det föreslagna 2 § 2 mom. inte heller i övrigt är problemfritt med tanke på vetenskapens frihet eftersom uttrycket "nationell säkerhet" inte uppfyller de krav på exakthet och noggrann avgränsning som ställs på bestämmelser som begränsar vetenskapens frihet.

Kulturutskottet föreslår med anledning av grundlagsutskottets utlåtande (GrUU 4/2025 rd) att 2 § 2 mom. ändras på det sätt som framgår närmare av detaljmotiveringen.

Betänkande KuUB 2/2025 rd

Behandlingen av ärendet

Grundlagsutskottet har påpekat (GrUU 4/2025 rd, stycke 10) att undervisnings- och kulturministeriets tillvägagångssätt att lägga fram ändringsförslag direkt till det utskott som behandlar ärendet enligt förarbetena till grundlagen inte är väl förenligt med de konstitutionella principerna. Grundlagsutskottet har ansett att det i den situation som föreligger inte i sig rör sig om omfattande innehållsmässiga ändringsförslag, men det ändringsförslag som undervisnings- och kulturministeriet framför i sitt yttrande är emellertid innehållsmässigt betydande.

Genom nämnda förfarande åsidosätts dels de organ som enligt grundlagen ska medverka till avlåtagandet av regeringens propositioner, dels riksdagens plenum (RP 1/1998 rd, s. 121/II). Utskottet hänvisar till grundlagsutskottets utlåtande (GrUU 4/2025 rd) och fäster undervisnings- och kulturministeriets uppmärksamhet vid att 71 § i grundlagen av de orsaker som nämns ovan innehåller bestämmelser om möjligheten att komplettera propositioner (GrUU 34/2004 rd, s. 3/II).

DETALJMOTIVERING

2§. Uppgifter. Det har i grundlagsutskottet utlåtande (GrUU 4/2025 rd) och i de sakkunnigyttranden som lämnats till kulturutskottet på det sätt som framgår av utskottets överväganden ovan framförts kritiska anmärkningar till formuleringen av paragrafens 2 mom. Kulturutskottet föreslår därför att momentet ändras så att omnämnandet av Finlands utrikes- och säkerhetspolitik, som lämnar rum för tolkning med tanke på forskningens frihet, stryks. Utskottet föreslår likaså att den förutsättning som gäller Finlands nationella säkerhet, som ansetts vara alltför vag, stryks. För att förtydliga bestämmelsen föreslår utskottet att också den till sin natur informativa formuleringen om Finlands iakttagande av internationella förpliktelser stryks.

Utskottet föreslår att paragrafen kompletteras med en bestämmelse om Finlands Akademis skyldighet att se till att forskningssäkerheten och de risker som är förenade med forskningssäkerheten beaktas på behörigt sätt i forskningsprojekten, forskningssamarbetet och utnyttjandet av forskningsresultaten. Definitionen av forskningssäkerhet har noggrant avgränsats i Europeiska unionens råds rekommendation om ökad forskningssäkerhet (C/2024/3510). I rekommendationen avses med forskningssäkerhet förutseende och hantering av risker i samband med: a) önskad överföring av kritisk kunskap och teknik som kan påverka säkerheten i unionen och dess medlemsstater, till exempel om den kanaliseras till militära ändamål eller underrättelseändamål i tredjeländer, b) otillbörlig påverkan på forskning, där forskning kan instrumentaliserats av eller från tredjeländer i syfte att bland annat skapa desinformation eller uppmuntra till självzensur bland studenter och forskare, vilket kränker den akademiska friheten och forskningsintegriteten i unionen, c) etiska eller integritetsrelaterade kränkningar, där kunskap och teknik används för att undertrycka, inkräkta på eller undergräva unionens värden och grundläggande rättigheter, enligt definitionen i fördragen.

Enligt den bestämmelse som utskottet föreslår svarar Finlands Akademi för sin del för att man på behörigt sätt har säkerställt forskningssäkerheten i Akademiens processer och villkor för finansieringen. Som det konstateras i propositionen (s. 11 och 19) är Akademiens uppgift att komplettera forskarnas och forskningsorganisationernas roll när det gäller att säkerställa forskningssäkerhe-

Betänkande KuUB 2/2025 rd

ten. De organisationer som bedriver forskning har det primära ansvaret för att utveckla och genomföra det internationella forskningssamarbetet. I egenskap av forskningsfinansiär har Finlands Akademi till uppgift att säkerställa att forskningssäkerheten beaktas som en del av ansökningsprocessen för forskningsfinansiering samt att uppmuntra forskningsorganisationerna att på förhand identifiera eventuella risker och hot i anknytning till forskningssäkerheten.

Utöver det som sägs ovan föreslår utskottet att det till 2 mom. fogas en förtydligande bestämmelse enligt vilken forskarens rätt att välja sitt forskningstema och sin forskningsmetod, som är en väsentlig del av forskningens frihet, inte får begränsas när man säkerställer forskningssäkerheten. Finlands Akademi kan inte med stöd av bestämmelsen förbjuda vissa forskningsteman eller frågeställningar eller vägra finansiering enbart på grundval av ett forskningstema.

Ingressen. Utskottet föreslår att ingressen kompletteras så att det nämns att rubriken för 5 § ändras.

Ikraftträdandebestämmelsen. Utskottet instämmer i den utredning som utskottet fått och föreslår att lagens ikraftträdande görs stegvis. I propositionen föreslås det att rådet för forskningsinfrastruktur ska utnämnas i juni 2025. Enligt erhållen utredning är avsikten med avvikelse från det som sägs ovan att det nya rådet för forskningsinfrastruktur ska utnämnas först från och med den 1 januari 2026. Före det behöver lagförslaget 2 och 3 § samt upphävandet av lagens 9 § 1 och 2 mom. sättas i kraft. De övriga bestämmelserna föreslås träda i kraft den 1 januari 2026.

FÖRSLAG TILL BESLUT

Kulturutskottets förslag till beslut:

Riksdagen godkänner lagförslaget i proposition RP 209/2024 rd med ändringar. (Utskottets ändringsförslag)

Utskottets ändringsförslag

Lag

om ändring av lagen om Finlands Akademi

I enlighet med riksdagens beslut
upphävs lagen om Finlands Akademi (922/2009) 5 a § samt 9 § 1 och 2 mom., av dem 5 a § sådan den lyder i lag 482/2014,
ändras 3 §, 4 § 2, 3 och 5 punkterna, rubriken för 5 §, 5 § 1 och 2 mom., 6 §, 8 §, rubriken för 9 § samt 12 §, av dem 3 §, 4 § 2, 3 och 5 punkterna och 6 § sådana de lyder i lag 482/2014 samt rubriken för 5 §, 5 § 1 och 2 mom., 8 § och 12 § sådana de lyder i lag 213/2018, och
fogas till 2 §, sådan den lyder i lag 213/2018, ett nytt 2 mom. som följer:

Betänkande KuUB 2/2025 rd

2 §

Uppgifter

Finlands Akademi ska vid skötseln av de uppgifter som avses i 1 mom. 1 punkten säkerställa att forskningssäkerheten och de risker som är förenade med forskningssäkerheten inom forskningsprojekt, forskningssamarbete och utnyttjandet av forskningsresultat beaktas på behörigt sätt. Forskarens rätt att välja sitt forskningstema och sin forskningsmetod får inte begränsas vid säkerställandet av forskningssäkerheten.

3 §

Styrelsen

Akademins verksamhet styrs och övervakas av en styrelse. Styrelsen har en ordförande samt minst fem och högst sju andra medlemmar. Statsrådet utnämner efter föredragning från undervisnings- och kulturministeriet styrelsens ordförande och medlemmar för tre år i sänder. Medlemmarna ska ha erfarenhet av forskningsarbete och tillräcklig vetenskapspolitisk sakkunskap. Statsrådet förordnar en vice styrelseordförande bland medlemmarna. Samma person kan utnämnas till medlem av styrelsen för högst två mandatperioder i följd.

Akademins generaldirektör svarar för beredningen, föredragningen och verkställandet av de ärenden som behandlas i styrelsen.

4 §

Styrelsens uppgifter

Akademins styrelse beslutar om ärenden som gäller

2) samordningen av det arbete som utförs av forskningsråden och rådet för strategisk forskning,

3) forskningsrådets verksamhetsområden samt främjandet av forskningsområden som är gemensamma för två eller flera forskningsråd,

5) fördelningen av anslag mellan forskningsråden och för olika ändamål,

5 §

Forskningsråd

Akademien har forskningsråd enligt vad som föreskrivs genom förordning av statsrådet och dessa har till uppgift att

1) bevilja finansiering för vetenskaplig forskning, för forskningsinfrastrukturer och för utveckling och nyttiggörande av forskningsförutsättningarna,

Betänkande KuUB 2/2025 rd

- 2) följa upp genomslaget och resultaten av den finansiering de beviljat,
- 3) planera den forskningsfrämjande verksamheten tillsammans med Akademinns övriga organ,
- 4) på annat sätt verka så som närmare anges i instruktionen.

Statsrådet utser en ordförande och högst tio andra medlemmar till vart och ett av forskningsråden för högst tre år i sänder. Varje forskningsråd väljer första och andra vice ordförande inom sig. En mångsidig och högtstående vetenskaplig sakkunskap ska vara företrädd i forskningsråden. Samma person kan inte utses till medlem i ett forskningsråd två mandatperioder i följd. Samma person kan dock utses för sammanlagt högst två mandatperioder i följd, om han eller hon är ordförande den ena av dessa mandatperioder och medlem den andra.

— — — — —

6 §

Styrelsens sektioner

Ett ärende som hör till området för två eller flera forskningsråd kan genom beslut av Akademinns styrelse överföras till en av styrelsen tillsatt sektion för behandling och avgörande. Endast ordföranden för och medlemmar i styrelsen, forskningsråden och rådet för strategisk forskning kan förordnas till medlemmar i sektionen.

8 §

Förvaltningsämbetet

Akademien har ett förvaltningsämbete som sköter förvaltningen av Akademien, forskningsråden och rådet för strategisk forskning samt svarar för beredningen av ärenden och för föredragningen och verkställigheten av besluten. Förvaltningsämbetet avgör dessutom ärenden som gäller ämbetet eller ringa ändringar i organens beslut.

9 §

Skyldigheter för arbetsgivare för forskare som finansieras av Finlands Akademi

— — — — —

12 §

Närmare bestämmelser och föreskrifter

Närmare bestämmelser om Akademinns uppgifter, om Akademinns styrelse, forskningsråd, sektioner, råd för strategisk forskning och om dessas verksamhet, om avgörande av ärenden och om personalen utfärdas genom förordning av statsrådet.

Till den del som det om vissa frågor inte ska föreskrivas genom förordning av statsrådet får föreskrifter om dem utfärdas i den instruktion som godkänns av Akademinns styrelse eller när det gäller förvaltningsämbetet och förvaltningsämbetets interna verksamhet i den arbetsordning som fastställs av generaldirektören. I instruktionen kan ett organs befogenheter överföras till dess ord-

Betänkande KuUB 2/2025 rd

förande eller till förvaltningsämbetet i ärenden som inte är principiella eller har vittomfattande konsekvenser. I instruktionen kan det anges att ett organs ordförande avgör ett ärende som gäller ändring av ett finansieringsbeslut, när beslutet inte innehåller betydande användning av prövningsrätt. När det gäller rådet för strategisk forskning kan överföringen av befogenheter endast ske på förslag av rådet.

Denna lag träder i kraft den 20 . Upphävandet av lagens 5 a § träder dock i kraft först den 1 januari 2026, liksom även 4 § 2, 3 och 5 punkten, rubriken för 5 §, 5 § 1 och 2 mom., 6 §, 8 § och 12 § 1 mom.

Helsingfors 28.3.2025

I den avgörande behandlingen deltog

ordförande Tuula Haatainen sd
vice ordförande Ari Koponen saf
medlem Eeva-Johanna Eloranta sd
medlem Pia Hiltunen sd
medlem Inka Hopsu gröna
medlem Laura Huhtasaari saf
medlem Hanna Kosonen cent
medlem Milla Lahdenperä saml
medlem Mia Laiho saml
medlem Pia Lohikoski vänst
medlem Mikko Ollikainen sv
medlem Nasima Razmyar sd
medlem Sara Seppänen saf
medlem Markku Siponen cent
medlem Jaana Strandman saf
medlem Oskari Valtola saml.

Sekreterare var

utskottsråd Marja Lahtinen.